

Kapela sv. Staša u splitskoj katedrali

Radoslav Bužančić
Split

KAPELA SV. STAŠA U KATEDRALI SV. DUJMA U SPLITU

UDK: 726.595(497.583Split)

Rukopis primljen za tisak 30. 4. 2019.

Klesarstvo i graditeljstvo, Pučišća

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Autor donosi pregled dviju obnova kapele Sv. Anastazija, prvu iz 1974. godine i drugu, upravo dovršenu, započetu 2015., te donosi program prezentacije temeljen na dosadašnjim iskustvima uključujući zahvate na obje kapele (sv. Staša i sv. Dujma) u dvadesetom stoljeću.

Ključne riječi: kapela sv. Staša; istraživanja; prezentacija

Prema pisanju kroničara Tome Arhiđakona, nekadašnji carski mauzolej, konvertiran polovinom 7. st. u splitsku prvostolnicu, postao je grobnicom saloni-tanskih mučenika i Dioklecijanovih žrtava, sv. Dujma i sv. Anastazija.

Tijelo sv. Staša, kako se u Splitu naziva mučenik i svetac Anastazije, koji je zajedno sa sv. Dujmom od samog početka zaštitnik grada, položeno je tada u raku oltara. Njegov oltar iz tog doba nekoliko je puta u povijesti izmijenjen i temeljito obnovljen. Od njegova najstarijeg sloja poznat je samo položaj u sjeveroistočnoj konhi prvostolnice, u koju je sveto tijelo mučenika položeno neposredno nakon prijenosa. Prvi pouzdani trag o pregradnji oltara na mjestu starog nalazimo 1209. godine, a potkrijepljen je pisanim vijestima suvremenika Tome Arhiđakona koje ga precizno smješta u vrijeme nadbiskupa Bernarda.¹ Na srebrnom moćniku glave sveca pisala je datacija koja donaciju splitskog kneza Domalda, smješta u 1210. godinu, u vrijeme kada je oltar već bio završen. Spomenuti oltar sv. Staša kojeg je dao podignuti nadbiskup Bernard stajao je u prvostolnici do gradnje novog oltara kojega je 1448. u vrijeme biskupa Jacobina Badoera izradio Juraj Dalmatinac.²

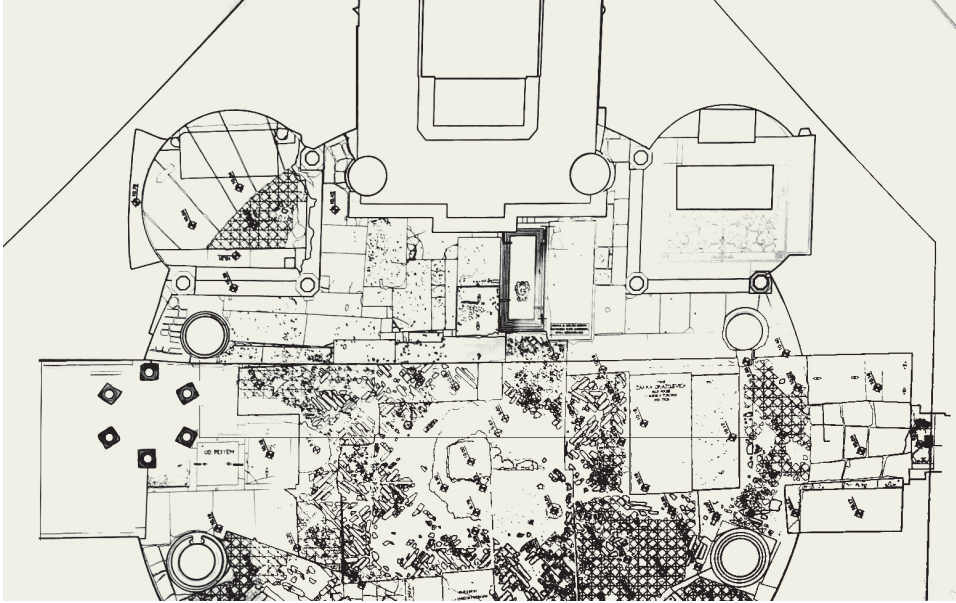
¹ T. Arhiđakon, *Historia salonitana*, Split, 2003., C XXIV, 11: *On je izvadio tijelo blaženoga Staša iz staroga oltara i smjestio ga na istome mjestu u novom oltaru godine Gospodnje tisuću dvjesto devete*. Toma svjedoči kako je od početka oltar sv. Staša na istom mjestu u sjeveroistočnoj niši prvostolnice.

² O oltaru sv. Anastazija vidi: D. Farlati, *Illyrici Sacri* tomus primus, Venetiae, 1751, 738-739. (crtež); isti, *Illyrici Sacri* tomus tertius, Venetiae, 1765., 238. (natpis), 387. (ugovor); D. Frey-V.

*Pogled na glavni oltar i kapele
sv. Dujma i sv. Staša u splitskoj
katedrali*

Tlocrt prezbitarija splitske katedrale s položajem kapela sv. Staša i sv. Dujma

Izvore za povijest obnove oltara iscrpno je obradio Milan Ivanišević u radovima posvećenim oltaru sv. Staša i njegovoj obnovi 1975. godine, a ovdje ću ih navesti samo radi preglednosti.³

Najstariji pisani spomen oltara sv. Staša nalazi se u kronici Tome Arhidakona koji piše kako je nadbiskup Bernard: *Iste extraxit corpus beati Anastasii ab altari veteri et colocavit in eodem loco in altari novo anno Domini millesimo CC IX.*

Ivan Lucić spominje srebrni relikvijar glave sv. Staša kojega je 1210., prema natpisu, donirao gradski knez Domald.⁴ Lucić je u dopunama svoje knjige *De regno Dalmatiae et Croatiae* o posveti oltara sv. Staša, kojeg je nadbiskup Bernard posvetio, napisao:

Hic consecravit altare S. Anastasii, ut constat ex inscriptione sculpta in capite argenteo eiusdem Sancti quae talis est A.D.N.I.Xpi MCCX Ind: CIII. Tempore D.

Molé, "Der Dom von Sebenico und sein Baumeisters Giorgio Orsini", *Jarbuch des Kunsthistorischen Institutes der k. k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege*, Wien VII/ 1913., I-IV, 1-169, (isprave 126-169), p. 143, doc. 58.; C. Fisković, "Novi nalazi u splitskoj katedrali", *Bulletin Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, VI/1958., 2.-94.; Lj. Karaman, *Umjetnost u Dalmaciji XV i XVI vijeka*, Zagreb 1933, 56.; M. Ivanišević, "Juraj Dalmatinac u Splitu godine 1444. i 1448", *Radovi IPU 3-6 (1979-1982)*, 143. - 157.; isti, "Stari oltar svetog Staša u splitskoj prvostolnoj crkvi", *Starohrvatska prosvjeta* 17, Split 1987., 131.-143.; isti, "Liturgijski opisi oltara sv. Staša u splitskoj prvostolnoj crkvi", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 28, Split 1989., str. 33-50.; M. Prelog, "Gotika i renesansa u djelu Jurja Dalmatinca", *Juraj Matejev Dalmatinac, Radovi IPU 3-6 (1979-1982)*, 8.-13.

³ M. Ivanišević, op. cit. (2)

⁴ I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru I*, Split 1979, 128

*Inocentij Pap: III. Et Andree Regis Vng: et D. Bernardi Archiepi et Domaldi Comitibus X. Kal: Iunij. Hoc opus factum est et altare consecratum ad honorem Dei et Sancti Anastasij in quo corpus requiescat cuius caput hoc est.*⁵

Gradnja novog oltara sv. Staša bila je tek mali dio cjelovite obnove splitske prvostolnice koja je poduzeta početkom 13. st. za biskupa Bernarda, a nju spominju stihovi pisani u heksametru koje Farlati donosi kao podatak iz građe Ivana Lucića:

D. O. M.

HOC TIBI BERNARDUS PRIMAS / ALTAE SACRAVIT MARTIR ANASTASI
QUEM TENET ISTA QUIES / AN. DNI MCCX' X. KAL. IUN.⁶

Uz natpis objavljen je i crtež oltara kasnogotičke kapele sv. Staša iz 15. st. kojeg je izradio Giovanni Battista Camozzini, a donosi ga u svojoj knjizi Daniele Farlati 1751. godine.⁷

Dolaskom Petra Diškovića na čelo splitske crkve započinju planovi za gradnju novih kapela sv. Dujma i sv. Staša. Njihova obnova u skladu s tadašnjim vremenom ponovno je postala prioritet splitske nadbiskupije i grada Splita.⁸ Ivan Kukuljević piše da je Dišković 1422. naumio troškom plemenite Splićanke Urše, žene Krševana Albertija, podignuti kapelu s oltarom i rakom sv. Dujma.⁹ Posao je dovršen 1427., a nenadana smrt Bonina Milanca, kojem je bio povjeren, odgoditi će gradnju kapele sv. Staša za gotovo dva desetljeća. Dujmova je kapela bila jedna od dvije koje je projektirao Milanac, a njegova će zamisao biti nametnuta Jurju Matejevu Dalmatincu za izradu druge kapele posvećene sv. Stašu. To su od njega izričito tražili naručitelji kapele u tekstu ugovora sklopljenom 30. lipnja 1448.

Kapela sv. Staša jedno je od najznačajnijih Jurjevih djela u domovini u koju se vraća iz Venecije sredinom 15. stoljeća i djeluje u razdoblju od 1441. do smrti 1473/75. godine. Nastala je u splitskoj katedrali po završetku kapele i oltara sv. Arnira u crkvi sv. Eufemije, splitskog benediktinskog samostana. O djelovanju Jurja Dalmatinca u Splitu postoje brojne pretpostavke temeljene na atribucijama splitskih palača koje su u prvoj polovini 15. st. podignute u njegovoj maniri.¹⁰ Među dokumentima zajamčena je jedino Jurjeva prisutnost u vrijeme sklapanja ugovora i radova na kapeli blaženog Arnira 1444. i ugovora za radove na kapeli sv. Staša 1448. kao i isplatama vezanim uz te kapele. O njegovim dolascima u Split iscrpno je pisao Milan Ivanišević¹¹, pozivajući se na brojne objavljene i neobjavljene dokumente koje je sam istražio i u kojima nema spomena o Jurje-

⁵ Isti, *De Regno Dalmatiae et Croatiae*, Venezia, 1673, 67.

⁶ D. Farlati, op. cit. (2), 1765., 238;

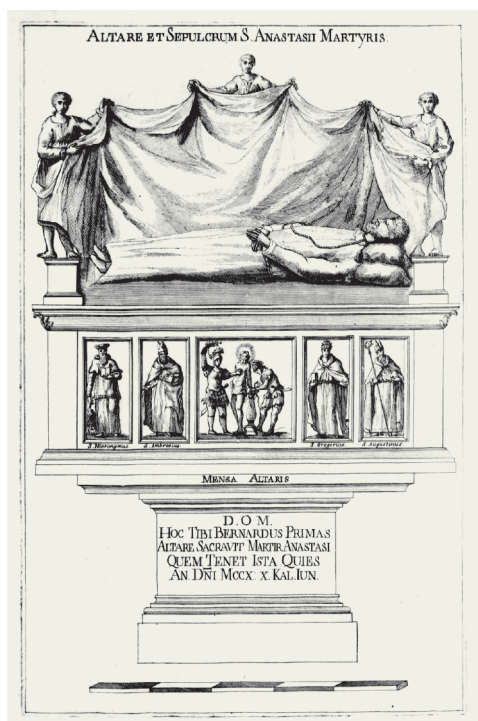
⁷ isti, op. cit. (2), 1751, 738-739.

⁸ R. Bužančić, "Bonino Jakovljević Milanac i splitski gradski projekti s početka 15. stoljeća", *Klesarstvo i graditeljstvo* vol. XXVIII No. 1-2, 2018., 12.-27.

⁹ I. Kukuljević-Sakcinski, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Zagreb 1858, 312.; navodi natpis pod rakom: VRSAE CRISOGONIS DE ALBERTIS DESPONSATAE PIIS IMPENSIS

¹⁰ R. Bužančić, "Fedes - krepost na portalu splitske palače Tome Papalića", *Klesarstvo i graditeljstvo* vol. XXV No. 1-4, 2014., 12.-33.

¹¹ M. Ivanišević, op. cit. (2), 1979.-1982., U radu se navode dokumenti od 1444.-1455.

G. B. Camozzini, crtež oltara sv. Staša
(prema D. Farlati, 1751.)

voj djelatnosti na splitskim palačama i kneževu dvoru, što dakako u potpunosti ne isključuje tu mogućnost.

Zbog iznimne vrsnoće svojih djela Juraj je bio predmetom brojnih studija koje su ga smještale u kontekst europske renesanse. Nasuprot tome njegove su skulpture nekad smatrane arhaičnim zaostatkom gotičkog stila, a on je nazivan kasnogotičkim majstorum. Polemike su dovodile u pitanje njegovo autorstvo kod nekih ostvarenja budući da se ideja, tema i izraz ponegdje nisu u potpunosti uskladili sa skulpturama koje su mu atribuirane. Ipak nakon brojnih rasprava, i godina proučavanja njegovog opusa, vremena i prostora djelovanja, te širih društvenih i političkih okolnosti, djelu Jurja Dalmatinca pridodan je zasluženi značaj. Njegova se figuracija nazivala *rano-renesansnom*, ponekad i *donatellovskom*, dok se istovremeno

dekoracija konvencionalno svodila pod pojam *cvjetna* ili *venecijanska gotika*. U opisima Bičevanja iz kapele sv. Staša, ali i kod portreta suvremenika na šibenskoj katedrali istican je *naturalizam* i *utjecaj antike*. Naposljetku, prevagnula je valorizacija Dalmatinčevog cjelovitog autorskog djela bez odjeljivanja figurativnog od dekoracije.

Kad god se naglašavala dvojnost Jurjeva stila, uzima se za primjer kapela sv. Staša u splitskoj katedrali sv. Dujma. Njen *gotičko-renesansni* ciborij s oltarom napravljen je simetrično i po uzoru na postojeći oltar i ciborij sv. Dujma. Od najsitnijeg detalja do kompozicijske cijeline, Juraj je preuzimajući temu i mjere, istodobno imitirao i mijenjao zadan predložak - kapelu koju je izradio Bonino iz Milana. Ipak, još od prvih usporedbi dviju kapela, naglašavano je koliko je Dalmatinčeva vještina prerasla zadane uzore; «...sve je na kapeli majstora Jurja bogatije i punije u izvedbi, a šire u koncepciji.»¹²

Obilje dokumenata i arhivske građe o Jurju Matejevom dostupno je zahvaljujući radu prvih istraživača poput Ivana Lučića, Filippa Riceputtija i Daniele Farlattija, te Ivana Kukuljevića Sakcinskog i brojnih drugih u novije doba sve do danas. Proučavanje stilskih vrijednosti djela traje još od Ljube Karamana, a nastavilo se u radu brojnih povjesničara umjetnosti, teoretičara i konzervatora.

¹² Lj. Karaman, *Umjetnost u Dalmaciji XV i XVI vijeka*, Zagreb 1933., 56.

Juraj Dalmatinac, kapela sv. Staša, obnova iz 1975.

Juraj Dalmatinac, kapela sv. Staša, obnova iz 1975.

U svom istraživačkom i konzervatorskom radu u Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu, Milan Ivanišević je 1974. godine ostvario novu interpretaciju izvornog izgleda oltara sv. Staša kojeg je prema Farlatiju rekonstruirao na način kako je to ranije uradio Cvito Fisković s Arnirovom kapelom prema crtežu iz istog djela.¹³ Nakon zahvata objavio je iscrpnu studiju o Jurju Dalmatincu u Splitu i kritički je opremio prijepisima dokumenata vezanim uz njegov rad i boravak u gradu 1444. i 1448. kada su s majstorom sklopljeni ugovori za dvije kapele.¹⁴

Prvi spomen o izvedbi nove kapele sv. Staša javlja se u ugovoru koji je sklopljen u gradskoj loži uz *porta marina* pored mletačkog kaštela na obali, 30. lipnja 1448. godine u Splitu. Iz dokumenta se čita kako je tu sačinjen ugovor za izgradnju kapele sv. Staša u splitskoj prvostolnici kojeg su sklopili s jedne strane primicerij Bertan Dominikov, kanonici Cvitan Dragošev i Juraj Petrov, te plemići Andrija Markov, Arnin Lovrin i Petar Markov Splitsčanin (Pečenić) uz dozvolu i suglasnost prisutnih, nadbiskupa Jakova Baduaria, te kneza Alaksandra Marcella,

¹³ D. Farlati, *Illyrici Sacri tomus tertius*, Venetiae, 1765., 207 (crtež kapele sv. Arnira.)

¹⁴ M. Ivanišević, op. cit (2) 1979.-1982., str. 143.-156.

Figura sv. Jeronima s grobnice sv. Staša

Figura sv. Augustina s grobnice sv. Staša

s kamenarom Jurjem Matejevim iz Šibenika s druge starne. Svjedoci sastanka bili su jednako ugledni; prijašnji knez Marko Memmo, kaštelan obližnjeg kaštela Bartolomej Tagliapietra, Pavao Vučinin i komornik Andrija Miladinov. Egzeminator ugovora bio je Miha Madije.¹⁵

Od prokuratora katedrale Juraj je dobio narudžbu za izradu ciborija s pripadajućim oltarom posvećenim sv. Anastaziju. Kapela je trebala biti podignuta na mjestu već postojeće kapele sv. Staša, koju je prema dogovoru najprije trebalo srušiti. U ugovoru o gradnji kapele dogovoreno je i koji kamen majstor može koristiti. Spominju se tri kamena oko crkve, koje je majstor imao na raspolaganju, te naravno, korištenje materijala koji je ostao nakon rušenja stare kapele. Naručitelji su mu preporučili da kamen koji odabere za menzu bude dobar i obilan, odnosno da bude izrađen od jednog solidnog komada da bi služenje na njemu bilo ugodno. Spominje se i otvaranje prozora u sjevernom zidu mauzoleja, no i da u njega treba ugraditi željezne rešetke.

¹⁵ M. Ivanišević, *ibidem*, 144

Prizor Bičevanja s grobnice sv. Staša

Istim dokumentom dogovoreno je i nekoliko puta ponovljeno, da će nova kapela izgledom slijediti izgled kapele, koju je desno od oltara izveo Bonino da Milano 1427. godine. Svodovi kapele su prema dogovoru morali biti napravljeni od tufa, a preostali kamen, željezo i olovo trebao je o svom trošku nabaviti sam majstor. Zadan je i broj i raspored svetaca koji će krasiti oltar, a sve točno po predlošku oltara Bonina iz Milana.

Za rad koji je trebao biti završen u roku od nešto više od dvije godine, točnije do siječnja 1450. godine, odmah je i dogovorena plaća od 306 zlatnih dukata. Od crkvenih dobara Jurju će biti isplaćeno 300, od nadbiskupa dva, a po dukat od punomoćnika Bretana, Cvitana, Jurja i Andrije Markova.¹⁶

¹⁶ M. Ivanišević, *ibidem*

Figura sv. Ambrozija s grobnice sv. Staša

Figura sv. Grgura Velikog s grobnice sv. Staša

Ugovor za oltar sv. Anastazija najprije tiska Farlati 1765. godine, zajedno sa crtežom kapele sv. Arnira kojoj ne spominje majstora. Ivan Kukuljević Sakcinski 1855. i 1859. navodi mnoge arhivske izvore o Jurju i krugu umjetnika oko njega te objavljuje ugovor iz 1448. godine još jednom, ovaj put u cjelini. Nakon njega istim se ugovorom bavio Antun Josip Fosco 1873. i 1891. godine. Vojeslav Molé prvi sustavnije istražuje pisane izvore, te 1913. godine sastavlja za raspravu Dagoberta Freya cijelu listu navoda i kratkih izvoda iz rasprava. Najiscrpnije, pak, dokaze o djelovanju Jurja Dalmatinca u Splitu donosi Petar Kolendić. On 1923. godine objavljuje još neke izvore među kojima je značajan podatak o Jurjevoj plaći za izvedbu kapele sv. Arnira iz 1445. godine, te spomen o parnici s majstorom Ivanom Brasolom iz 1454. i 1455. godine u Splitu.¹⁷ Originalni ugovor o

¹⁷ P. Kolendić, "Stube na crkvi sv. Ivana u Šibeniku", *Starinar*, Beograd, treća serija, 1, 1922, 65—94 (tiskano 1923), p.79, n. 68

gradnji kapele sv. Arnira nije sačuvan, nego samo prijepis kojeg je Ivan Kukuljević Sakscinski objavio, a prema nekim nagađanjima i izgubio. On navodi da je cijena u narudžbi tog oltara bila slična, a iznosila je 320 dukata u zlatu.¹⁸ Bez obzira na radove koje je paralelno vodio u Šibeniku, kapela sv. Arnira bila je veliki izazov Jurju Matejevu Dalmatincu. Radovi su financirani novcem iz ostavštine Marina Ohmovića i donacijama Restoja Milohne, protovestijara Tvrtka II., štichenika pape Eugena IV. i Nikole V., što je jamčilo solidnu isplatu. Ugovor ga nije ograničavao niti mu nametao predloške za oblikovanje kao kod kapele sv. Anastazija pa je zato oblikovanje svečeva sarkofaga moglo biti sukladno novim idejama koje su dolazile iz kulturnih središta s druge strane Jadrana. Na Arnirovom sarkofagu odavna je prepoznat klasični predložak, a prevladalo je mišljenje da je kompozicija posve neuobičajena za umjetničke prizore iz prve polovine 15. st. te da se Juraj inspirira na antici a ne na toskanskoj umjetnosti stvarajući vlastitu renesansu.¹⁹ Radi se dakako o kršćanskoj interpretaciji antičkih motiva, ili bolje rečeno o stvaranju kompozicije na slikarski način u kojem je prizor mučeničke smrti biskupa *historia*, poput narativnih kompozicija s reljefa rimskog doba, koje su ujedno bile intelektualna podloga za ostvarenje umjetničkog djela od antike do renesanse. Takav način komponiranja u traktatu o slikarstvu preporučio je i L. B. Alberti imajući na umu velike uzore prošlosti.²⁰ U krutom programu kapele sv. Staša Juraj je ipak izašao iz Bonninova gotičkog predloška. Na sarkofagu gdje su mu ugovorom propisani raspored i oblik svetaca, spomenuta *fenestra reliquiarum* središnji je otvor sarkofaga, a zatvara je reljef s motivom Bičevanja.²¹ Na tom malom segmentu kapele, reljefu Bičevanja, Juraj je u donatelovskoj maniri pokazao svoj talent i stav prema nametnutom diktatu izradivši prizor, na način, koji će do danas biti jedan od temeljnih argumenata teorije o “prelaznom“ stilu ili kako ga Radovan Ivančević naziva “mješoviti gotičko-renesansni“ stil, kojem je glavni protagonist Juraj Matejev.²² Ovaj rad ne razmatra pojavu Jurja kao jednog od ključnih skulptora vremena, niti ulazi u njegov umjetnički doprinos rađanju renesanse u našim krajevima, te će se u nastavku zadržati na arhitekturi obnovljenog oltara kapele sv. Anastazija.²³

¹⁸ I. Kukuljević Sakscinski, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*. Zagreb 1858, 249–262.; 254, M. Ivanišević. op. cit (2) 1979.-1982., p. 152.

¹⁹ A. Badurina, “Problem literarnih i likovnih predložaka za ikonografiju Arnirove grobnice“, *Juraj Matejev Dalmatinac Radovi IPU 3-6 (1979-1982)*, 209.-216.

²⁰ L. B. Alberti, *De pictura* II. 35

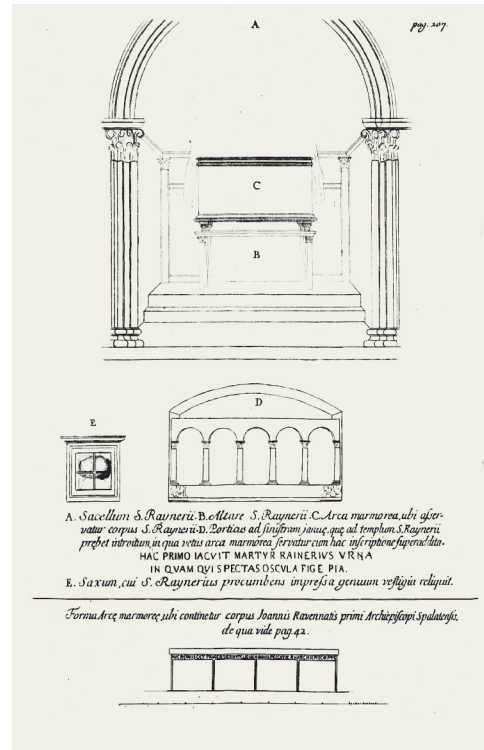
²¹ *...et ad similitudinem ad opus et laborerium capelle Sancti Duymi que est in ecclesia predicta cum tantis figuris seu imaginibus sanctorum quante sunt in ipsa capella, cum fenestra et cum aliis laboreris consimilibus et necessariis dicte capelle Sancti Anastasii cum suo alteri et in eodem modo et ordine seu laborerio prout stat capella predicta Sancti Duymi non intelligendo picturas laborando... : iz ugovora za gradnju kapele,*

²² R. Ivančević, «Mješoviti gotičko-renesansni stil arhitekta Jurja Matejeva Dalmatinca», *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 21, Split 1980, str. 355–380., I. Fisković: “Juraj Matijev i Jacopo Bellini“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 12/13, Zagreb 1988–89, str. 169–170.

²³ Stariju literatura o Jurju Matejevu vidi u: J. A. Soldo, “Bibliografija radova o Jurju Dalmatincu“,

Dokumenti koji se tiču gradnje poblizje opisuju okolnosti u kojima je nastala kapela sv. Anastazija, te pomažu pratiti Jurjeva putovanja iz Šibenika u Split i natrag. Juraj je za posao na kapeli sv. Staša u Splitu okupio svoje učenike i majstore i time u Splitu formirao radionicu. Dio učenika je doveo iz Šibenika, dok je dio zaposlio u Splitu. Kao najstariji među tim učenicima spominje se Radmilo Ratković. Poznato je kako je već ranije pod Jurjevim nadzorom 1447. s njim radio zidar i kamenjar Matej Markošević, sin Petrov iz Splita. Taj majstor je pristao za njega raditi bez plaće jer je za uzvrat dobio poduku u umjetnosti.²⁴ Postoje pretpostavke da je istovremeno kao njegov učenik i suradnik radio i Andrija Aleši, barem do 1448. godine, kada dobiva svoju prvu narudžbu u Splitu, izgradnju kapele sv. Katarine u crkvi sv. Dominika.²⁵

Nekoliko godina od početka gradnje kapele sv. Staša nema više podataka Jurjevom djelovanju u Splitu. Nije poznato ni kad je oltar dovršen, niti kad mu je novac u potpunosti isplaćen. Tek u prosincu 1454. godine još jednom se pojavilo ime majstora Jurja Dalmatinca u dokumentima. Riječ je o već spomenutoj tužbi koju je protiv njega podigao majstor Ivan Brasola. Juraj piše odgovor svoju u obranu, te istom podnosi tužbu protiv majstora Ivana, vlastitim rukopisom na talijanskom jeziku. Upravo je to i posljednji spomen Jurja u splitskim ispravama.²⁶ Obilje dokumenata i pravnih parnica poblizje opisuju temperament Jurija Dalmatinca te društvene i gospodarske prilike u srednjoj Dalmaciji, kao na primjer iskorištavanje državnih povlastica pri branju kamena iz bračkih kamenoloma, izvoz kamena u Ankonu i Rimini.²⁷ Ova su dva citirana ugovora koje donosi u svojoj knjizi Andrija Mutnjaković iznimno važna jer pokazuju kontakte koje su imali Juraj i Albertijev arhitekt Mateo Pasti, što posredno dovodi do kontakata Jurja Matejeva

Crtež kapele sv. Arnira (prema Farlatiju 1765.)

Radovi Centra JAZU u Zadru, 22–23, Zadar 1976., str. 429–475.; za noviju vidi u: I. Fisković-V. Flego, “Juraj Dalmatinac“, *Hrvatski biografski leksikon*, Zagreb 2005., A. Mutnjaković, *Arhitektura Jurja Dalmatinca*, Zagreb 2015.

²⁴ M. Ivanišević, op. cit. (2) 1979.-1982., p. 144.

²⁵ M. Ivanišević, “Andrija Aleši u Splitu 1448. godine“ *Kulturna baština* 11.-12., Split 1981., 17

²⁶ isti, op. cit. (2) 1979.-1982., 146.

²⁷ A. Mutnjaković, *Arhitektura Jurja Dalmatinca*, Zagreb 2015., dokumenti XXI i XXII., str. 523

s teorijom L. B. Albertija s kojom se morao susresti na gradnji Malatestinog hrama u Riminiju.

Oltar sv. Staša bio je financiran crkvenim novcem te neznatnim prinosom nadbiskupa triju kanonika, te jednog plemića. Zanimljivo je pratiti da je za dva spomenta dukata, nadbiskup Jakov Baduario dobio grb svog roda isklesan na kapeli. Umro je 1451. godine, te je pokopan u stolnoj crkvi ispred propovjedaonice, zapravo u jednoj od grobnica ispred kapele sv. Staša, kako zaključuje Milan Ivanišević.²⁸ Propovjedaonica se tada nalazila ispred kapele sv. Staša uz cilindrični zid prvostolnice izvan prezbiterija ograđena oltarnom pregradom. Nalazila se ispred budućeg mjesta nove kapele sv. Dujma, čija je gradnja vjerojatno potakla njeno premještanje na zapad, pred ulazna vrata katedrale. Na zidu, pred kapelom sv. Staša, vidi se uklesan trag stubišta kojim se iz prezbiterija penjalo na propovjedaonicu. Njeno premještanje bilo je planirano već 1685. godine ali su se tome suprostavili građani Splita predvođeni Albertom Papalićem. U pismu Aleksandru Priuliju, knezu i kapetanu grada, Papalić se protivi premještanju propovjedaonice na drugu stranu katedrale. Izgleda da su prigovori urodili plodom jer ona ipak nije premještena uz ormar s relikvijama, gdje je trebalo biti njeno novo mjesto.²⁹ Premještena je kasnije, vjerojatno u vrijeme gradnje nove kapele sv. Dujma 1767. godine, koju je propovjedaonica zaklanjala.

* * *

Kapela i oltar sv. Staša mjenili su svoj probitni izgled od vremena kad ih je Juraj Dalmatinac temeljito pregradio. O izgledu starog oltara i kapele, kojeg je Juraj prema ugovoru rastavio i dijelom upotrijebio, istraživanja nisu dala velike rezultate, kako ona što ih je proveo Milan Ivanišević 1974. godine, tako ni nova revizijska, koja su prvenstveno imala za cilj istraživanje najranijeg poda prvostolnice izrađena u tehnici *opus sectile marmoreum* iz vremena konverzije poganskog mauzoleja u kršćansku crkvu. U objavljenim radovima na temu obnove kapele i oltara Ivanišević je iznimno precizno objavio nalaze i dokumente vezane uz istraživanja kapele, na način koji bi trebao biti uzor svakom istraživačkom konzervatorskom zahvatu. Njegovoj autopsiji nema se što dodati niti oduzeti.³⁰ Od arheoloških nalaza koje je objavio najznačajniji su svakako djelovi ciborija, numerirane trokutaste ploče upotrebljene za popločanje kapele, prema kojima je zaključio da je nebo ciborija bila oktogonalna piramida, koja bi po dimenzijama stranica imala upisani dijametar od 156 cm, ako se uključi i pretpostavljena debljina konstrukcije nad stupovima koja ju je nosila, veličina ciborija bi bila oko 200 cm bilo da se radi o kvadratnom ili osmerokutnom tlocrtu. Dujmov sarkofag s reljefom dobrog

²⁸ M. Ivanišević, op. cit. (2) 1979.-1982., 147.

²⁹ G. Alačević, *Bulletino di archeologia e storia Dalmata* VI, Split 1883, p.117.-121

³⁰ M. Ivanišević, op. cit. (2), 1979.-1982., 1987, isti, "Liturgijski opis oltara svetoga Staša u splitskoj prvostolnoj crkvi", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 28, Split 1989, str. 33-35, 42-43.

pastira ukrašen strigilima upravo je skraćena na tu mjeru jer je i Dujmov stari oltar, po svojoj prilici bio istih dimenzija i slične izrade. Možda bi se u pretpostavci oblika oltara sv. Staša rađe opredijelio za oktogonalnu formu s obzirom da se radi o ciboriju smještenom u niši mauzoleja polukružnog tlocrta. U prilog tome mogao bi biti i kružni urez rupe na pločniku 13. st., koji je dokumentiran i u istraživanjima iz 1974. koji bi mogao pripadati jednoj od baza oktogonalnog ciborija za što ne postoje čvrsti dokazi.

Kameno popločenje i mramorni pločnik (opus sectile) otkriven prilikom obnove kapele sv. Staša 2015. godine

Radovima obnove na oltaru sv. Anastazija 1974. godine nastojalo se da i taj oltar poput Dujmovog, obnovljenog 1958. godine, bude istražen i da mu bude vraćen stari izgled.³¹

U gradnji kapele, Juraj je slijedio postupak kao na Dujmovom oltaru, nastojeći poštovati želje svojih naručitelja. Retabl u obliku sarkofaga postavljen je na dvije kamene konzole oblikovane kao lavlje glave. Milan Ivanišević, interpretirajući crtež kojeg je objavio Farlati, smatra da su te iste konzole nosile menzu i sarkofag već u Jurjevoj izvedbi, te da je kao stipes oltara Juraj upotrebio svečev sarkofag iz 1210. Pločnik kapele i supedanej oltara sastavlja od ploča koje su mu preostale nakon rušenja stare kapele.³² To je jedini detalj obnove o kojem bi se moglo raspravljati. Svoje je viđenje odnosa oltarne menze i konzola iznio Željko Jiroušek na neobjavljenom izlaganju sa simpozija, kojeg je iznimno skrupolozno zabilježio Ivanišević.³³ Jiroušek misli da je izvorna menza Jurjevoga oltara bila kraća od sadašnje, te da su nosači nosili samo retabl, jer je njegovo podnožju sastavljeno od dva dijela pa nije moglo stati samo na dvije konzole. Poslije je ta menza prema njegovom mišljenju posve odbačena i ugrađena je nova duža zbog koje su lavlje glave konzola morale biti uklesane s nutarnje strane kako bi se ploča te dimenzije mogla podvući pod sarkofag. Ivanišević se suprostavio ideji o novoj menzi jer ispravno navodi da je to stara menza spomenuta u ugovoru, a treba dodati kako je njen profil posve jednak onom Jurjevom s menze oltara sv. Arnira.

³¹ C. Fisković, op.cit. (2), 2.-94

³² M. Ivanišević, op. cit. (2) 1979.-1982., 146.

³³ M. Ivanišević, op. cit. (29), 1989., 35

Obnovu prema Farlatijevu crtežu proveli su konzervatori Milan Ivanišević i Duško Marasović 1974. godine, a projekt konstrukcije izradio je inženjer Rajko Nižetić. Demontažu i premješaj baroknog stipesa oltara obavili su restauratori Regionalnog zavoda u Splitu Filip Dobrošević i Slavko Alač. Tom je prilikom razgrađen barokni pločnik i predoltarnik kapele sv. Staša od raznobojnog mramora, za kojeg Radoslav Tomić pretpostavlja da je izrađen 1736. godine.³⁴ Barokni je oltar u potpunosti demontiran i prenesen u prizemlje sakristije gdje se i danas nalazi.³⁵ Izrada baroknog predoltarnika potpuno je uništila stipes ranijeg oltara, a zbog raskošnih dimenzija tada je menza trebala biti prilagođena kao u ostalom i drugi dijelovi kapele na kojima su vidljivi tragovi baroknog prilagođavanja kamene površine plašta niše bočnim plohama novog oltara.

Kapele sv. Anastazija i sv. Dujma ponovno su restaurirane 2003. godine, a obnovu su vodili Joško Belamarić i Goran Nikšić. Restauratorske radove su izvele restauratorice Vanessa Minuto i Michaela Casini iz tvrtke *Sansovino* sa sjedištem u Veneciji. Provedeno je čišćenje sarkofaga i ciborija kapele kovencionalnom metodom, a tom je prilikom restaurirana polikromna skulptura oltara sv. Staša, očišćena je dekorativna plastika i svod kapele. Konstruktivna sanacija nije mogla biti provedena u temeljima jer zahvat nije uključivao reviziju arheologije u podnožju kapele.

Najnovija obnova kapele sv. Staša započela je u prosincu 2015. Demontirana je čelična konstrukcija sa drvenom podlogom koja je nosila kameni pločnik kapele i menzu oltara sa kamenim blokom u obliku stipesa, koji je bio izrađen prema spomenutom Camozzinijevom crtežu iz Farlatijeva djela, te postavljen za obnove iz 70-tih godina prilikom spomenute restauracije, koju je proveo splitski Zavod za zaštitu spomenika pod vodstvom Milana Ivaniševića. Konstrukcija je bila izvedena kako se veliki dio starog popločanja od mramornih pločica (*opus sectile*) ne bi ponovno zatrpao i kako bi ostao dostupan za potrebe revizije. U nastojanju da pomiri dva cilja, prezentaciju mramornog pločnika i obnovu stipesa oltara, izrađena je čelična konstrukcija koja je odgovorila problemu statičke nosivosti oltara. Ipak prezentacija arheološkog nalaza nije bila sretno riješena jer su se kamene ploče na drvenoj podlozi pod nogama ugibale, a mramorni pod nije bio dostupan oku promatrača. Nije tada bilo moguće riješiti adekvatno osvjetljenje, a zbog teškog održavanje nakupljala se nečistoća i vlaga zbog koje su metalni dijelovi konstrukcije korodirali. To je dalo izravni poticaj novoj obnovi poda kapele sv. Staša koja je sobom nosila i preoblikovanje stipesa oltara.

Očišćen je istraženi dio kamenog popločenja niše nerazornim sredstvima i laserskom tehnikom, a popločenje od mramornih pločica (*opus sectile*) očišćeno je oblozima od destilirane vode i skalpelima te namazano voskom. Na zidu ispod

³⁴ R. Tomić, *Barokni oltari i skulpture u Dalmaciji*, Zagreb 1995. ., str. 178., cf 350.

³⁵ O baroknom oltaru kapele sv. Staša vidi: A. Duplančić, "Opis oltara sv. Staša iz dvadesetih godina XVIII. stoljeća", *Kulturna baština* 28–29, Split 1997., str. 75-94.; I. Prijatelj Pavičić - L. Čoralić, "Prilog poznavanju baroknih oltara u splitskoj katedrali", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 26, 2002., 74.-75. cf. 39.-44.

Pogled na kapelu tijekom restauratorsko-konzervatorskih radova 2019.

grobnice sv. Staša restaurirani su ulomci fresaka s prikazom zavjese (velarija) otkriveni u istraživanjima 1974. godine. Oni su pažljivo očišćeni i opšiveni, a jednako tako je restauriran naslikani križ s proširenim krakovima koji je pripadao posveti stare kapele.

S obzirom na slabo temeljenje ciborija kojem su baze na južnoj strani bile oslonjene na nekonsolidiranom nasipu došlo je kroz povijest do deformacija i oštećenja kamenih lukova i kapitela kapele. Zbog zaustavljanja tog procesa temelji baza su podzidani i učvršćeni, a temelj stepenica je obzidan opekama. Za obnovu poda kapele trebalo je izraditi nove ploče debele 12 cm i osloniti ih na novu čeličnu konstrukciju. Popločenje je izvedeno velikim kamenim pločama sa stepenastim utorom za središnje ploče i stakleno okno koje omogućuje razgledanje antičkog i kasnijeg, mramornog, popločenja crkve.

Usljedio je najdelikatniji dio obnove, prezentacija njegovog donjeg dijela koji nosi menzu. Iako nema smisla spekulirati o mogućoj starijoj menzi, onoj iz Jurjeva zahvata, jer je po svemu sačuvana menza izvorna, ipak njeno uvlačenje pod sarkofag u utore naknadno isklesane u lavljim glavama, k tome ne baš vješto izrađenim što upućuje na improvizaciju, ne bi mogli povezali s izvornim Jurjevim projektom jer se time negiraju umjetnički iznimno ekspresivno izrađene konzole. Taj zahvat po svemu pripada baroknom preuređenju oltara iz 1736. godine. Interpretacija temeljena na Camozzinijevom crtežu, iako izvrsno izvedena, otvara nove nedoumice. U najiscrpnijoj ikonografskoj analizi do sada Milan Ivanišević daje potpunu sliku djela, ispravno prepoznaje likove četiriju crkvenih otaca kao ikonografski okvir koji je vjerojatno, poput onog s evanđelistima na ciboriju Dujmova oltara, imao prezentirane likove i na svodu Staševe kapele.³⁶ On je prepoznao i uvjerljivo dokazao kako je raspored svetaca na arki sv. Staša s lijeva na desno: sv. Jeronim, sv. Augustin, sv. Ambrozije, sv. Grgur Veliki. Crtač je nacrtao pogrešan raspored otaca: sv. Jeronim, sv. Ambrozije, sv. Grgur Veliki i sv. Augustin, jer je imao samo opis oltara po kojem je izradio crtež. Ta činjenica dozvoljava pretpostavku kako se na njemu moglo provući još netočnosti poput visine menze, koja je neprirodno visoka, ili karaktera profilacije stipesa koja je odveć klasična da bi pripadala sarkofagu u kojem je ranije ležalo tijelo sv. Anastazija, a koji je u detalje opisan u vizitacijama uključujući otvor sa strane (*habet a latere ostiolum*).³⁷ Vizitacije opisuju drvene podnice i stepenice pokrivene tepisima u unutrašnjosti kapele. Crtež je ortogonalan pa jednostavno nije mogao prikazati položaj menze i to koliko je ona bila podvučena pod sarkofag. Dno sarkofaga, izrađeno od dvije ploče kamena vjerojatno je bilo poduprto, ali nije menzom oltara. Oltar naslikan na crtežu nesrazmjerno je malog stipesa za veličinu menze, posebno ako je stipes bio sarkofag poput Dujmovog. Kod Dujmovog oltara bila su tri natpisa, jedan se nalazio na bočnim stranicama poklopca, koji je stara mramorna menza, a drugi na poklopcu malog sarkofaga, a Camozzinijev crtež donosi samo natpis Urše i to na krivom mjestu. Tragovi na oplošju niše u kojoj je oltar sv. Dujma pokazuju kako je stari sarkofag s likom Dobrog pastira bio postavljen okomito na Boninov retabl oltara što isto tako ostavlja pitanje izgleda njegovog stipesa potpuno otvorenim. Svi navedeni razlozi bili su poticaj za novu prezentaciju menze oltara koja je kao jedini izvorni element stavljena pred svečev sarkofag. Postavljena je na četiri stupića, na način kako je i menza oltara sv. Arnira. Mada nije pouzdano po analogiji pretpostaviti kako je i menza oltara sv. Staša stajala na stupovima, u katedrali su sačuvani stupići neke oltarne menze i to pod stubištem propovjedaonice. Ranije je u tekstu spomenuto kako se propovjedaonica nalazila pred oltarom sv. Staša i da je premještena u 18. st., vjerojatno prije barokizacije kapele i gradnje nove, barokne kapele sv. Dujma. Svejedno nije bila namjera inzistirati na takvom oblikovanju pozivajući se na ugrađene stupiće 15. stoljeća u stubištu propovjedaonice, upravo

³⁶ M. Ivanišević, op. cit. (29), 1989., str. 43

³⁷ M. Ivanišević, op. cit. (29), 1989., str. 40

Kapela sv. Staša nakon dovršetka restauracije 2019.

suprotno, odluka donesena jer je takva konstrukcija neusporedivo lakša, ne sugerira oblikovanje i zbog transparentnosti stipesa omogućava prezentaciju ostataka starog oltara na rimskom zidu kapele. Za interpretaciju izvornog stipesa kapele Sv. Anastasija treba pričekati pojavu nekog do sada neotkrivenog izvora, koji će nam pomoći odgovoriti na brojna otvorena pitanja. Ono što je prvenstveno bila

svrha nove interpretacije je mogućnost pogleda na stari pod prvostolnice, koji je pokrivao samo središnji kružni tlocrt crkve, bez niša. Pod, izrađen od ulomaka antičkog mramora, dosadašnje interpretacija, s iznimkom Niemanna koji misli da je srednjovjekovni,³⁸ sve stavljaju u Dioklecijanovo doba. Novi nalazi sa sigurnošću potvrđuju da je pripadao prvoj konverziji poganskog hrama-mauzoleja u kršćansku crkvu.

ST. ANASTASIUS CHAPEL IN ST. DOMNIUS CATHEDRAL IN SPLIT

Summary

The first mention of the new chapel of St. Anastasius occurs in an agreement concluded in the town's lodge near the *porto marina* next to the Venetian castle on the coast, June 30, 1448 in Split. The document reads that an agreement for the construction of the chapel of St. Anastasius was made there between the primicerius Bertan Dominikov, cannons Cvitan Dragošev and noblemen Juraj Petrov, Andrija Markov, Arnin Lovrin and Petar Markov Splicićanin (Pečenić), with the permission and consent of the Archbishop Jakov Baduario and town prince Aleksandar Marcello on the one side, and the stonemason Juraj Matejev from Šibenik on the other. The witnesses of the meeting were equally respectable: former mayor Marko Memo, castellan of the nearby castle Bartolomej Tagliapietra, Pavao Vučinić and the chamberlain Andrija Miladinov. The agreement examiner was Miha Madije.

Juraj received an order to create a ciborium with the corresponding altar dedicated to St. Anastasius from the procurator of the cathedral. The chapel was to be erected on the site of the existing chapel of St. Anastasius, which, according to the agreement, was supposed to be brought down first. The type of stone the master could use was noted in the agreement on the construction of the chapel. Three stone blocks around the church were at the master's disposal, and of course, he was allowed to use the material left after tearing down of the chapel. The contractors recommended that the stone used for the mensa be of good quality and abundant, i.e. made of a solid single piece to make the service on it comfortable. There was a mention of opening two windows in the northern wall of the mausoleum, and installation of the iron bars on them.

In the same document it was agreed and repeated several times, that the new chapel would be modelled like the chapel right to the altar made by Bonino da Milano in 1427. The arch of the chapel vault was to be made of tufa stone according to the agreement, and the remaining stone, iron and lead was to be provided

³⁸ G. Niemann, *Dioklecijanova palača u Splitu*, Split 2005., 63

for by the master himself at his own expense. The number and arrangement of the saints which decorated the altar was also set, all modelled on the altar of Bonino da Milano.

The salary of 306 golden ducats was agreed for a task that was to be completed within a period of a little over two years, namely until January 1450. Juraj was supposed to be paid 300 ducats of the church goods, two ducats by the Archbishop, and a ducat by Bretan's, Cvitan's, Juraj's and Markov's proxies each.

The original agreement for the construction of the Arnir chapel was not preserved, only its transcript, published and according to some speculation, lost by Ivan Kukuljević Sakcinski. He stated a similar price in the order of that altar, amounting to 320 gold ducats.

Construction related documents describe the circumstances in which the chapel of St. Anastasius was built more precisely and help to keep track of Juraj's travel from Šibenik to Split and back. Juraj gathered his disciples and craftsmen for the construction of the chapel of St. Anastasius in Split and thus formed a workshop there. One part of the apprentices was brought from Šibenik, while the other part was employed in Split. Radmilo Ratković is mentioned as the oldest among the apprentices. It is well-known that the stone mason Matej Markošević, son of Petar from Split, was already under the supervision of Juraj. Markošević agreed to work with him without a salary because he acquired artistic skills in return.

During his research and conservation work at the City Institute for the Conservation of Cultural Heritage in Split, in 1974, Milan Ivanišević created a new interpretation of the original appearance of the altar of St. Anastasius which he reconstructed according to Farlati the same way Cvito Fisković had done before with Arnir's chapel according to the drawings from the same work. After completing the procedure, he published an extensive study on Juraj Dalmatinac in Split and critically corroborated it with transcripts of documents related to his work and residence in town in 1444 and 1448, when agreements for two chapels were reached with the master. The new reconstruction in 2019 was a chance to revise this venture. New finds have shed a new light to Juraj's work created under the influence of Bonino da Milano, possessing a more expressive artistic expression. The only correction of the excellent presentation of the seventies was the separation of the *mensas* from the *console tables* with the motifs of lion heads into which the *mensa* was forced during one of the historic reconstructions.

Key words: chapel of St. Anastasius; conservation work; presentation